لومړۍ برخه

فلکلور (Folklore)

د خلکو ټولنیز ژوند او د ژوندانه طرز او دود ته فولکلور وایي. [(۱)]همدارنګه فلکلور ته په بېلوبېلو ژبوکي د فرهنګ عامه ، خلک پېژندنه ، دانش عوام ، خلقیات ، اوهم د اساطیر او مېتولوژۍ نومونه ورکړل شوي دي . چې هریو د خلک پېژندني او د خلکو د فرهنګ معنی ورکوي .

سرېېره پر دې بنایي یادونه وشي،چې ((فلکلور)) یوه انګلیسي جمله ده ، چې د (خلک) او (لور) څخه جوړه شوې (خلک) د خلکو او عوامو معنی ورکوي او (لور) د علم او پېژندنې په معنی راغلی دی ، چې په مجموعي توګه دنیکونو عقایدو د اجداوو رسمونه او ددوی دعقایدو او د همدې رسمونو دڅېړنې معنی هم ورکوي .

مېتولوژي او روایات ټول له عامیانه افکارو څخه راغلی ، چې ددوی دعقاېدوغوښتنو او تعبیرونو ممثل دی . په دې افکارو، روایاتو ، او افسانوکي په غالب ګومان بهرنی او نه ټاکونکی او طبیعی عنا صرو خواوې ستره برخه لري . چې د شخصي عناصرو او افرادو په قالب کې را مینځ ته شوې او هغه څه چې په دې اساطیر (مېتولوژۍ) او فلکلور کې د زیاتې پاملرنې وړ دي هغه د فولکلور سمبولیکي خواوې او د اتلا نو پټ او مرموز کارونه دي . له دې اساطیرو او افسانو څخه د مړو ا[illegible]

Ketabton.com

په اصطلا ح کې فلکلور : دخلکو او ولسونو عنعنو او عقیدو پېژندنې علم دی .

د فلکلور یا اولسي ادب پیدايښت :

[(۱)] فضل میر خټک ، ففبلیات ((ادبي اصطلا حات)) پېښور اکیډمي (۱۹۹۹) کال ۳۱٦ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دفلکلور دپیدایښت او منځ ته راتګ په برخه ښایي ووایو چې : هغه وخت چې بشر د لومړي ځل له پاره د طبیعت له مشا هدو سره مخامخ شو نو ددې مو جوداتو او اشیاوو په مقابل کې چوپ او غلی پاتې نه شو او دخپل فکر د ډول سره سم یې څېړنه پکې وکړه. له هغې ورځې راهیسې چې انسان دوجود په ډګر کې قدم ایښی دی تل یې زیار ایستلی ، چې د اشیاوو او موجوداتو حقایق او ریښې ځانته معلومې کړې نو ځکه له هر څه سره چې مخا مخ شوی فکر او غور یې په کې کړی ، څو یې یوه نتیجه لا س ته راوړي او دخپلې پلټنې دحل دتسکین له پاره یې دهر نا معلوم دمعلومولوپه غرض منډې را منډې کړي دي او د خپل محدود فکر له غوښتنې سره سم یې تر یوه حده د خپل ځان قناعت حاصل کړی او څرنګه چې دې په هغه وخت کې دخپل ژوند لومړني پړاوونه یې وهلي او فکري وده یې تر دې حده نه ده رسېدلې ، چې دپیداښت ټول ارونه او معماوې حل کړي او نه یې دومره تجربه درلوده چې دخپلو تجروبو حاصل دخپلې لا رې ډیوه وګرځوي او دهغې په رڼا کې خپلوڅېړنوته دوام ورکړي نو په یو ډول خیالبافیو او موهماتو یې لاس پورې کړ او د هر څه له پاره یې اندې علت او دلیل وټا که چې همدادلیلونه او علتونه ورو، ورو درواياتو ، داستانونو ، عقایدو او افکارو په شکل واوښتل او فلکلور یې منځته راوړ.

فلکلور له لومړي ځل څخه سینه په سینه دداستان ، کیسي ، فکاهي ، متلونو او انګېرنو په شکل په منظوم اوپه غیرمنظوم ډول خو په شفاهي تو ګه تردې دمه رارسېدلی .

فلکلور ي کیسي ، داستانونه او روایات باید ونه ړل شي که څه هم دزماني په کړلېچونوکې اوښتي رااوښتې خپل ابتدایي شکل یې له لاسه ورکړی دی . خو بیا هم یو لړ تاریخي وقایع اود ملتونو دپېژندګلوۍ ډېر رازونه په کې پټ دي . مېتولوژۍ خپل قدر ښودلی او یو لړ تاریخي او د بشر پېژندنې پرابلمونه یې حل کړي دي .

خلکو په خپلو فلکلوریکو اثارو کې هغه هنري څېرې ښودلې دي ، چې په خلق کیدوکې یې له عقل ، ابتکار ، فکر اواحساس څخه کار اخستل شوی دی . لنډه داچې مونږ هغه وخت دمبارزو انسانانوپه تاریخ پو هېدلی شو چې دفلکلور په هکله کره او پوره معلومات ولرو.

داولسي ادبياتو ا هميت :

اولس هغه چينه ده چې ژوندترې را توکيږی . اوژوند د انساني فطرت د بېلا بېلو انځورونو هنداره ده فلكلور هغه ستره كلتوري پانگه ده چې ملت په معنوي لحاظ ژوندی ساتي . ديو ملت فلكلور دهغې ملت ، فرهنگ ، ژبه عنعنه ، او اسا طيري پديدې ژوندۍ ساتي چې همدغه پورتنۍ پديدي دملت روح گڼل كيږي .

دپښتو اولسي ادبياتو ځانگړنې :

۱_ پښتو اولسي منظوم ادب دعربي عروضو او ، او اوزانو تابع نه دی ، خپل ملي ، اولسي وزنونه لري په سېلاب او هجاد شنني ويږدي .

۲_ اولسي ادبيات دموضوع له كبله داولسي توب اوكليوالي ټولنېزو، اقتصادي ، سياسي او كلتوري اړيكوڅرگندونكي دي .

۳_ ژبه يې ساده ، سوچه او دخلكو يا اولس له ورځنۍ محاورې سره برابره ده .

٤_ ډېره مبالغه او غير له حقيقته پکې بل شی نه ليدل كيږي .

٥_ افسانوي رنگ يې تربيوي اړخ لري ، نه ويرونكی .

٦_ دپردو ژبوله تسلطه خلاص دی .

۷_ ښكلا، اسانوالی ، اوريښتياوالی په ښه ښه په كې ځان ښكاره كړی .[1]

دفلكلورمعنوي او مادي ارزښتونه !

مادي اړخ ! اوس چې تاسو پوه شوئ چې فلكلور په اصل كې داولسونودعنعنو او عقيدوپوهه ده نودابه هم له يا ده ونه باسو، چې اولسي ادب دخلكودمادي اومعنوي اړخ ته په پاملرنې داولس دپوهانو له خوا په شعوري توگه رامنځته شوی بلكې عامووگړو رامنځته كړی . كه مونږ فلكلورته بدوي ياكليوالي ساينس ووايو هم سمه برېښي ، ځكه چې فلكلور داوسني ريښتينی او ريالستيكي نړۍ دفورم اوبنې پېش گويې داوسنۍ پرمختللی نړۍ دپرمختگ فكرونه دخلكو په ذهن كې تداعي كړي كه چېرته پخوانوكيسو او افسانوته ښه ځېر شو دا به ترې جوته

---

(۱) ادب پوهنه ، سيدمحی الدين ((هاشمي)) داريک كتابتون ، كال (۱۳۸۰ هـ ش) ۱۰۸ مخ

شي چې په رښتياهم افساني او خيالي انګېرنې داوسني ساينس زيږنده دي . كه ديوان په افسانوكې له يوځاى څخه بل ځاى ته دسترګوپه رپ كې ځان رسوي يا كوم افسانوي اتل په يواځې تن له زروكسانوسره جنګيږي او دويښته په سوځيدوددېوانو او ښاپېرو حاضريدل دادهمدې زمانې دالوتكې ، مبائيل ، انټرنيټ اوتوغندي پخوانۍ ښېلګې دي ، چې داولسي ادب دمادي اړخونوكره او ريښتينې نماينده ګي كوي . په مادياتو كې دسرچينې په استاځيتوب كار او زحمت دى كه كركيله ، تركاڼي او نورو جنګي مواردو كې راښكيلول دشفاهي ادب دريښتيني اولسيتوب ټولنيز هدف دى .

زمونږ په پښتو ادب كې مادي اړخونه هم دنړى مترادف ځكه دي چې دې كهول دمادي پرستوپر وړاندې خپل عكس العملونه ښودلي ، نو په همدې اساس يې خلک دې ته چمتوكړي ، چې دكركيلې زيار وزحمت او پوندګرى له لا رې ځان خپل هدف ته ورسوي ،چې ددې ښېلګې مونږ په قبل الميلادكې لرو .

دپښتو او اريايانو په مشهور كتاب (ويدا) كې راغلي : پوه او دانشمندانسان تل په كرهڼه كې بوخت وي .

همدارنګه په بل ځاى كې وايې :

اى انسانانو ! دغنمو او نوروشيانو د كرهڼې له پاره په سپاره ، ځمكه څيرې كړئ ، ښكلې اربې وچلوئ او ځانونه پرې وساتئ[1] په اوستاكې _ چې دپښتنو او افغانانو دعنعنو او مېتولوژى كتاب دى _ زردشت ليكلي ځانونه په كرهڼه او مالدارى تشويق كړى [2]

همدارنګه د تيرو اسلا فوپه څېر اوسني پښتانه هم دكرهڼې او زراعت له لا رې خپل دژوند ستونزې حلول غواړي لكه داژوندى ښه :

شـــــولې ټكومـــــــه تـــــــابه واده كــــــــــــړمـــــــــــــــــه [3]

پـــــــه خداى (ج) مې دې قسم وي پلانې ته به دې وركمه

همدا اوهمدي ته ورته ښېلګې دپښتوادب په لمنوكې ځاى په ځاى ليدله كيږي .

---

(1) عبدالحى (حبيبي) پښتوادبياتوتاريخ لومړى اودرېم ټوک ، دانش خپرندويه ټولنه پېښور (۱۳۸٤ هــ ش) كال ٤۷ مخ

(2) همدااثر (٤۸) مخ

(3) محمد اسماعيل يون ، دپښتوشعرهندسى جوړښت ، دانش خپرندويه ټولنه ،(۱۳۷۷ هــ ش)كال ۱۲۹ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

معنوي اړخ : دادب آره موخه دخلکو او اولسونو روزنه او تربیه ده . که دهر اولس ادبیات وي دهم هغي ولس دمذهب او عقیدوي معنوي خصوصیاتوپه کړلېچونوکي خړوبېږي اوداولس له پاره دانساني ارزښتونودغوښتلو په موخه په ټولنه کي رامنځته کیږي ، په پښتوادب کي هم په دې اړه ډېرې ځرګندوني ځای په ځای راغلي که مذهب ، تاریخ ، اوکه حماسه ده دپښتوشفاهي ادب کي ورته پوره ځای ورکړل شوی دی . او د خپل اولس يې په دې برخه کي پوره روزنه کړې ده . راځئ چې وګوروچې په پښتوادب کي تر کومه حده معنوي ځواک غښتلی دی . [1]

وعده او ژمنه په پښتنوکې تر هر څه لوړه اوستره پانګه ګڼل کیږي ، چې دلته همدااثر داسې راغلی :

یـــــــــــــوه وعـــــــده را ســـره کېــــــــړده

چې د صراط په پله به يوځای سره ځونـه

ددې ترڅنګ چې پښتانه ځوانان څه ووايي پښتنې پېغلې هم دخپل ولس ځوانان د کار په مرحله کې تاند اوهاند ليدل غواړي اوداسې هيلې ځرګندوي :

سپـــوږمـــی څـــرک وهــــه راخــــېــــــژه

اشنـــا دګـــلــــــولـوکـــوي ګـــوتـــې رېبينـه

حماسه دپښتني کلتور په ځته کي داسې اخستل شوې چې لکه روح او جسم . کوم شی چې دپښتو ادب ګاڼه ګڼل کیږي هغه همداحماسه او وياړنه ده ، چې دوطن پرستی خوند په کې غالب دی . ددې په دليل مونږ دمېوندحماسه لرو

چې :

کـــه پـــه مېـــونـــد کـــې شهيـــد نـــه شوې

خداېــږولا لیـه بې ننګی ته دې ساتمه[2]

همداسې که تاريخونوته مخه کړوپښتواولسي ادبياتو په هکله پوره پانګه لري ، دابېګه :

عبــــــــدالرحـمـــــــانــــــه زوروره   دشاغاسي کلا دې ولې

---

[1] اريانادايرت المعارف ، (دريم جلد) پښتوټولنه ، کال (۱۳۴۳ هـ ش)

(۲) دهېواد انټرنيټي پاڼه ____________________ Hiwad .com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورانولـه

یـــــــا :

خـــــانـــــــه راځـــــــــــه دلـــــــــــبره

ډکـــــــي لا رئ د جنکــو لنـــدن تــه ځینــه

دجنـــکــــــو قـــد ر یـــي کـــم کـــــــــړ

امان الله تــه دې خدای (ج) لوښـې ورکـوینـه[1]

لنډه داچې دپښتو اولسي ادب له هره پلوه خورا بډای دی هیڅ داسې اړخ ترې نه دی پاتې ، چې د ټولنې پوري اړه ونه لري .

دویمه برخه

دپښتو اولسي ادبیاتو وېش :

په نړئ واله کچه د فلکلور په هکله ډېرې وېشنې راغلي ، خو مونږ ترې یو انتخابوو اوورسته خپلو پښتو ادبیاتو ته د کره کتنې پام ور اړوو .

فلکلور درې برخې لري : [2]

١ _ شفـــاهـــي فلکلور

٢ _ غیر شفاهي فلکلور

٣ _ نیم شفـاهـي فلکلور

١ _ په شفاهي فلکلور کې : محاورې ، متلونه ، سندرې ، چېستانونه ، فکاهیات (ټوکې) دودونه ، موسیقي ، سیمه ایز خواږه سیمه ایز ادب .

٢ _ په نیم شفاهي فلکلور کې : خرافاتي عقیدې ، سیمه ایزې لوبې نڅاوې او

---

[1] دپښتو شعر هندسي جوړښت (٩٢) مخ

[2] دبېنوا انټرنیټي پاڼه Benawa . com

(c) ketabton.com: The Digital Library

نور راځي[۱]. په عمومي تو ګه ادبيات که دهرې ژبې وي په منظومو او منثورو وېشل کېږي همدا سې د پښتو اولسي ادبيات هم په ادب وېشل کيږي .

منظوم :

پښتو منظوم شعرونه بيا په دوه بر خو وېشل کيږي :

الف : عامې اولسي سندرې يا شعرونه ، ب : ځانګړې اولسي سندرې

الف : عامې اولسي سندرې هغه دي چې ويناوال يې معلوم نه وي ، لکه : دميند و سند ري ، دماشومانو سندرې ، منظوم چيستانونه ، داتڼ نارې ، سروکي ، لنډۍ ، د نکلونو نارې ، کاکړۍ ، تاريخي نارې ، منظوم پالونه ، منظوم متلونه ، ښځينه سند رې ...

يادونه : مونږ منظوم شفاهي ځکه وايو چې قافيه او رديف لري او منثور شفاهي ځکه وايو چې دنثر په قېډ موجوددي ، داددې دليل نه دی چې ګواکې په ليکنۍ بڼه په اولس کې شته .

دمنظوم اولسي ادب ژوندۍ بېلګې او محتوا :

۱_ دميندو سند رې (أ لا هو) : (LullaBy)

هغه اولسي سندرې چې ميندې يې دماشومانو د اوده کېدو پر وخت دکرارولوپه موخه وايي . ماشوم په غېږ کې داچولو پر مهال په ورو، ورو ټپوي او ورته دأ لا هو د غږ په بد رګه داسند رې واي : داسند رې دمور د احساساتو اوعا طفي دسپېڅلتيا ځرګند ونه کوي ، خو په ځينو أ لا هو کې دخور جذبات هم ليدل کيږي ، ځکه چې دکوچني په روزنه کې خور هم پوره ونډه اخلي .

په أ لا هو کې دماشوم دراتلونکي لپاره دعاګانې ، دخپلو او پردو دستاينې

---

(۱) ادب پو هنه ، سيد محی الدين هاشمي ، داريک دکتابتونونو اداره ، کال (۱۳۸۱ هـ ش) ۱۰۵ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوويارنې په ساده اوغير فني تكتيک سره په كراره كراره په يو خاص سند ريزوزن اوو زم ويل كيږي چې يو ځانګړې او خوږ تاثير لري ، دا بېلګه يې رااخلو :

أ لا هـــــو شـــــه أ لا هو شـــه . زمــــــــــــــاجـانــــه أ لا هو.
پلا ر دې تلی دی په جنــګ . دوطــــــــن په نــــامــو ننــګ
يــوټوپـک پـــه غـــــــــــاړه . بلـــــــــــه ښه توره په څنـګ
ګټــــــي تــــاتــــه بـــه پښتــو.أ لا هـــــو شـــــه أ لا هـــــــو
خـــوب دې درشـــي په لېمـــو زمـــــا جـــانــــــه أ لا هـــــو[1]
د ميندو سند رې په بېلا بېلو ډولونوله ميندو له خوا ويل کيږي .

دماشومانو سند رې :

دماشومانو سند رې ماشومان په لوبو اوتفريحی حالت کې لولي ، يا دمشاعري په ډول دي اويا هم دا سند رې په يوازې توګه ماشومان وايي دا سند ر ې او شعرونه هم په ساده ډول او درواني نګه محاورې په چوکاټ کې ويل کيږي . چې دلفظ او لفاظی جنبه يې دمحتوا په پر تله قوي وي . دماشومانو سند رې دقافې او رديف د سمبټ په موخه بعضې وخت هيڅ تسلسل (لفظي او معنوي تړاو) نه لري .
دماشومانو سند رې خورا ډيرې دي . چې ځيني يې دادي :

اكـــــو بكـــــو ســــر سينــــدكـــــو
ابـــــــاسيـــــن څپــــې څپــــــې
غـــــــوامــــــې لا ړه پـــــــه رمبـــــــې
په ميدان کې دوه هيلۍ دي دواړه ګوتې خوځوي .

×××

همدارنګه بله بېلګه :

چـــرګـــه مـــــــې نـــــاجــــــوړه ده
بــانــــــه مــــــې ورتــــه جـــــوړه ده

×××

[1] ففـلـيـات (ادبي اصطلا حات) ٥٨ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډم ډم دچـــــــــــــــرگ واده دی
چــرگ پـــــه لا ره كــــــې بيـــده دی

×××

ځــــــئ چـــــې ځـــــــوكـــــو روتـه
مـــــرغـی ولا ړې چـــــــولــــــوتـــــه (۱)

منظوم چېستانونه (پوښتنې) :

پوښتنې نظمونه اكثره د كوچنيانو او ځلميانو له خوا پخپلو مجلسونو كې ويل كيږي او يو بل ته يې وړاندې كوي دې ډول ادب سره دماشومانو ذهنونه او قريحې پياوړې كيږي چېستانونه د معما په ډول گونگه بڼه لري ، خو د ځينو قرينو له مخې يې د پېژندلو او ځواب را اېستلو لا رې اسانه كيږي ، لكه :

لــــه پاسـه راغی سور بـلـــــــوڅ
اغوستی يې دی پنځه پنځــوس × پياز ×
وچ كـلـک لـــــــه كـــولمـــو ډک × كټ ×
زمــــا سپينـــــه كـــــــوټـــــــه
نـــه يـــې لا ر شتـــــه نـــه كـــوڅـه × هگی ×
ســـل خـــــــولـــــــــې لــــــري
نـــه گېـــــډې نـــه كـولـمې لري × غلبېل ×
ســـــوردې سنـــــــد وخـــک دی
لـــــــه ســــــرو غميـــــو ډک دی × انار ×
نـــــه يـــې پښې شتـه نـه لا سونه
يـــوكـــامـــــان وهــــــي ټـــوپونـه × پنډوس ×

---

(۱) دكوچنيـانـو ادبيـات ۱٦۱ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

جــينـــجـــړ تـــاتـه جينـجړ مـاتـه
جــيـنـــجـــړ وخـــاتـه اسمـان ته   × لوړی × [۱]

داتڼ نـارې :

داتڼ نارې لكه له نا مه ځخه يې جوتيږي يوازې په اتڼ كې ويل كيږي په ناستې اوبې له اتڼه نه ويل كيږي او كه وويل شي خوند نه كوي . ښځې هم په خوښيو كې اتڼ كوي او نـارينه و داتڼ نـارې ښځې هم پخپل اتڼ كې زمزمه كوي ، خو ښځې بيا ځانته ببلې داتڼ نارې هم لري . داتڼ نارې پر ډول ډول او ببل وزن داتڼ چيانو له حركاتوسره سم ويل كيږي ، لكه :

ښــــابستـــې كـــــه ستـــا رضـــا ده
ستــــا دقـــام بـــــدي پـــر ما ده [۲]

يـــــــــــــا :

زمـــــا ، زمـــــا شيـــــريـنـــــې
وكـــــــړه اداشــــيـــــريـــنـــــــې

د اتڼ نارې دمحتوا له كبله زياتره وخت عشقي بڼې لري ، خو حماسې نارې هم شته ، مثلاً :

غـــازيــــان كـــــړي اتـــنـــونــــه
درتـــه خـانـدي غرونـه ، غرونـه
غـــازيــــان راغـلـــه جـــوپـــــې
پــــرې شيـنـــدي جـونـــه گلـــونه

سروكی :

[۱] دكوچنيانو ادبيات (۱۶۷ _۱۶۸ مخونه)
[۲] دپښتو شعر هندسي جوړښت (۹۹) مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو داسي اولسي نظم دی ، چې په ټوله پښتونخواکې د پښتو په منځ کې ډېر مروج اودود لري په سروکي کې دپښتني دود ټول مضامين دلنديو په وراچولو ځايږي ، سروکې تاريخې ، عشقي او اخلا قي جنبه لري . اکثره عشقي سروکي دښځو له خوا لوستل کيږي ، چې په لا ندې ډول دي .

تاريخي سروکي :

خـــــانــــــه راځــــــــه دلـــبــــــره .
ډکــې لا رئ دجـيـنــکو لنـــدن تــه ځـيـنــه
دجـيـنــکو قـــــــدر يـــــــې کـــم کـــړ .
امان الله ته دې خدای (ج) لوښې ورکوينه
خـــــانــــــه راځــــــــه دلـــبــــــره .
ډکـې لا رئ دجـيـنــکو لـنـــدن تـه ځـيـنــه
× × ×

عـبـــــــدالــــــرحـمــــانــــــه زوروره
دشــــاغـاســي کــلا دې ولــې ورانــولـــه
دپـښـتـنـــــولا رې شـــــوې بـنـــــــدې
دې انـگـريزانو په مونږ ډيروکړل ظلمونـه

عـبـــــــدالــــــرحـمــــانــــــه زوروره
دشــــاغـــاســي کــلا دې ولــې ورانوله .

اخلا قي سروکي :

زويه بيـــــدارشــــــه
په مينه ښکل کړه دخپل مور او پـلار لا سونـه .
کـه نيک مرغي له خدايه غــواړي
د مشر منه او په کشر کړه رحمونـه
زويه بـيـــــدارشـــــه
په مينه ښکل کړه د خپل مور او پلار لا سونـه .

(c) ketabton.com: The Digital Library

عشقي سروکي :

اوبـــــــــه دې ورېـــــــــــــنـــــــــــــه

پاســـه لا لـيــه مـــازيـگـــردی اوبــه دې ورېـنــه

مــنــــــگـــــــی پـــــه ورو ، ورو ډکـــــوه نـــــو

اوبـــــــــه دې ورېـــــــــــــنـــــــــــــه

چـــې مـــې لا لی لـــه خـوبـه پانه سـي مـينـــه

پـــاســـه لا لـيــه مـــازيـگــر دی اوبـه دې ورېنــه

لنډۍ (ټپه ، مسره) :

لنډۍ داسې يو منظوم شعري فورم دی چې پرته په پښتو ژبه کې نور په هېڅ يوې ژبه کې نه ليدل کيږي . لنډۍ دفورم له مخې خوراکوچنی ، خو دمحتوا له مخې ډېر درونډ معنوي بار ليږدوي ، لنډۍ په پښتوژبه کې ډېر لر غونی تاريخ لري . هغه وخت چې ارياپانو دکوم ځانګړي مطلب او موخې له پاره ګلان رېبدل اوله شيدوپې کيدای شي کومه مخصوصه دواء جوړېده نو دا خبره په دې ټپه کې ښه جوته کړې ده .

سپـــوږمـــۍ ځـرک وهـــه راخيــــژه

جانان دګلو لو کوي ګوتې رېبينـــــه

دلنډيو فورم له دوونيم بيتو څخه جوړدی ، لومړی مسره يې (۹) څپې اودويمه مسره يې (۱۳) څپې ده .

پــــاس پـــــه کـمــــره ولا ړه ګــلـــــــه

نصيب دبل شوې اوبه زه درخېژومه

× × ×

پـــه کشمـــالـــو کـــې مې حلا ل کړه

چې جنازه مې ښاپيري اوچته کړينـه

× × ×

سپــوږمـــــۍ تــاتـــه دې ســـــلام وي

(c) ketabton.com: The Digital Library

تـا بـه زمـا جـانان ته ډېر كتلې وينه

چاربيتې :

داهم دپښتو منظوم ادب يو داسې فلكلوريک ژانر دی چې اوږد او سندريزه جنبه لري د مضمون له پلوه هر اړخيزه مضامين ليږدوي چار بيتي په اولسي ادب كې خورا مشهورې منظومي دي . دچاربيتي هر بند له څلوره مسرو څخه كم نه وي ، خو اوږده موضوع بيانول ددې فورم ځانګړنه ده چاربيته كيدای شي چې هر څو بنده ولري . راځئ چې د چاربيتي يوه بېلګه دلته راوړو :

دپښتني پېغلې له خوا

نـــــاستـه يم دفكر پـه تـال زانـګم چېـرته يـــار ګورم

زه مستـــه ليـلايم ستــرګې اچـــوم خـريـــدارګـــورم

× × ×

نـــــاستـه يـم دفكـر پـه تـال زه نېشــه دبې ننګويـم

تـېـــرشو پېـغلتوب رابانـدې ونـــه دلـونـګـــو يـم

يـم پـه عطرو وتـره ګـوښـه نـاستـه لـه بې نـنـګـــويم

ځان له دمجنون پـــه شان په صدق كې دلـدار ګـــورم

× × ×

ســـــره لـمبــــه داور دعــــاشـقې مـې په بدن لګـي

ستـا دخولـې خبــرې ځـكــه ما بـانـدې ملـهم لګي

غـوڅـو پـرهـرونـــو تـــه پـټـې پـــه څـــو رقـم لــګـــي

ستـــا رنـــګـــارنـــګ خـنـــدا ډول او سنـــګـــار ګـــورم

× × ×

نـــاز بـــه پـر هـغـه وړم چې غـيـرت پـه روح او تن لري

شــــــوق دازادۍ دويــــنـــــو دادســـره كـفـــن لـــري

زه بـــــه دهـــغـــــه شـــم چـې دې مـيـنـه پـه وطـن لـــري

سپينه خوله به وركړم چـې دی راشـي ورتــه لارګورم

× × ×

سپينـه خولـه مې ستاده،غير غماز ورتـه راتلی نه شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

دې بـــاغ د تـــوتيـــانــو تــه تېــوس او زاغ كتى نــه شي
تـــاوتـــرې نـــه زمـــرى گيـــدړان ورتـــه ختـــى نـــه شـــي
زه حـضـرت ولـي يـــار دوطـن زلـمـى نـامـدار گـورم[1]

× × ×

(الف) منظوم متلونه :

متل د مشرانو هغه سپېڅلې په تول پوره دمعنى نه ډكه او لنډه جمله ده چې زمونږ دپښتنې اولس دژوند او ژواک اخلا قي استازيتوب كوي . كه دنورو اولسي شاعري او فلكلوريک ادب ليكوال او ويونكى يې نه دى معلوم دټول ملت گډه شتمني ده .

تل په لنډ بحر او سېلاب كې ستر مفاهيم او معنوي ځواک لېږدوي متل خورا فصاحت او بلا غت لري . هم موزون وي او هم روان په متل كې هره جمله او تر كيب دانساني ژوند دبېل بېل اړخ سره تعلق لري دپوهې معقولې او په تجربواستوارې نكتې په كې پرتې دي لكه :

١- چــــې څــــــه كــــــــرې
هـــغــــــه بــــــه رېـــــــبـــــــې
٢- چــــې څـــــه تــيــــــار دي
هـــــغـــــــــــه ديــــــــــار وى
٣- بـدخـوى چې زورور شي
نــو عقـــل مـــرور شـــــــي
٤- ژرنــــده كـــــه د پـــلار ده
خــــــــــــو پــــــــــــه وار ده

(ب) خاص منظوم اولسي ژانرونه :

داهغه ژانرونه دي چې د اكثرو ليكوال معلوم وي ، په دې كې ، غزل ، څلوريځې ، داستانونه ، مقام دوه ايزې او داسې نورراځي . دلته دا پوښتنه پيدا كيږي

---

[1] پښتانه شعرا ، عبدالله بختانى ((خدمت گار)) دريم ټوک ، دولتي مطبعه ، كال ( ) ٢٢٥ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

، چې نيمه عروضي (ديواني) منظومې دي ؟ ځواب به مو داوي ، چې په پښتو اولسي ادب کې پورتنۍ ذکر شوې منظومې په اولسي وزن او څپو برابرې دي . ځکه يې خاص اولسي منظوم ژانرونه بولو . اوس دهمدې منظومو بېلگې رااخلو :

غزل :

اولسي غزله څه په بل ډول وي ، چې دعروضي غزلو سره کاملاً توپير جوت دی .

مثلاً :

يـــار چـې جـلا شـي خلكو دادی پېغور
لـكـــه يـعـقـوب ورپسې شـومه شوكور
كـلـــــــه بــــــه راشـــــي دلـــبــــر   چـــــې پـــــه
خـــنــــــداشـــــي دلبـر تـر جـار بـه كـړم سـرومـال كلی وكور
مـــيــنـــــــې ديــــار كــــړم رنـځـــور
احـــوال مــــې دي دمـنــــصـــــــور   نـشـتـــه ثاني دې نــورتـــه يـې غمـخـور
اخـر يــې تـن شـوكـبـاب د عشــق پـه اور   بـندي دزلفو په دام پروت دی نسكور
حــبــيـــب الله دی غـــــــــــلام   غـــواړي
دســــــــرولــــبــــــو جـــام

مقام :

مقام هم داولسي غزل په څېر خورا ساده او عام فهمه پښتنی ژانر دی ، چې دداستان او غزلو څخه مخكې يا په منځ كې ويل كيږي .

لكه :

دكـم اصـــلو لـــه يـارۍ نــه واخـلـــه لاس
مـــه غـولـېـږه دهغـو پــه تـش لــبـــاس

دكـــم اصـــلو يـــارانـــه دخـره سـورلي ده
عاقبـت بـه دې په كنده كړي راخـلاص

(c) ketabton.com: The Digital Library

کــه اصیــل سره دې لېره نــیـکي وکـــړه
شــامــدام بــه درنــه گرځي کوزو او پاس
لـــه کـــم اصـــلـــونـــه وفاکلـــه مونده شـــي
دا متل دی په هر ځای کې عام و خاص
چې لـــه لـرې نـــه يـې گـورې ورنـــه تېښـتـه
گلســتـــانـــه ورســـــره مـــه کـــوه بـــاس[١]

ځلوريځه :

نـــظـــر مې وکـــړ کـــون ومـــکــــــــان ته
دې کښتې، پورته ځمکـــه اسمــــان تـــه
ځـــــه چـــې لـیـــده شـو ، یــــوازی دی و
شتـــون دذات دی گـــوره جـــهـــان ته [١]
(ملا احمد قندهاری)

چاربیته :

هغه اولسي ژانر دی ، چې بيتونه يې له ځلورو مسرو کمه نه وي . په چاربيتو کې هرډول مضامين ليږدول کيږي . اولسي چاربيتې د ديواني چاربيتو په پرتله ډيرې سندريزې دي ، دبرهان الدين ننگرهاري دا چاربيته دبېلگي په ډول راوړو :

سپـیـن جبـیـــن دی نـورانـــي مـاه تـابـان دی
دښــایست شـغلې تــرې خيـژي پــه هر لورې
تور کاکل دې په سپين مخ گل دريحان دی
اتشـــي پيـــزوان دې تـــل پـــه لبـــو ښـــودي

---

[١] دپښتو شعر هندسي جوړښت . (١١٧) مخ
[١] پښتانه شعرا دوېم ټوک . ٤٨ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

×××××

سپیـن جـبـیــن دې نـوراني شغلې دلمـر کا
دښــایست دې پـه تمـام جهــان کــې نوم دی
ټول صورت دې خوشبویې دمشک عنبر کا
نـــه پټـېـړي شــان و شـکــل دی مـعــلـوم دی
ښــاپـېــــرۍ ټــول ننداری ستــا د ذیــور کا
دبېـلـتـــون دلا ســه تــل مـیــن مـظلــوم دی
دمــجـنــون پـه شـان مـې ســر پـه بیـابـان دی
پېــغـــامــونـــه تــل راځـــي داستـــادلـــورې

×××××

د مجنـون پـه شاني ګرځي واخله لا س له ما
نـــه جــــوړېــړي ستـــا شــړی زمــا لـــه شالـه
تـــاتـــه شـــاتـــه غـلامـان پـه دردی خاص زما
ښـــه ښکـــاري هــــــر ســــړی دخپلـه سیاله
قـرار کښـېـنـــه نــور هېڅ مه کړه التماس زمـا
هـــرچـــې ځــــای هـــره مــرغۍ لـه هره ځاله
نــزدیـکت زمـــا او ستـا پـه رښتیا ګران دی
ستا پـه شان دی ماته نور هیڅوک نه ګوري

×××××

نــزدیـکت کـومـه ستـا ، پـلـو پـه ژونـد یمــه
کــلـــه تمـــه قطــع شــــي، دعـــاشـــقـــانـــو
ستــا دمینی پــه اور سوزمـه ، دردمند یمـه
زورولـــــی یــمـــــه ډیــر ستــــا غـمــازانــــو
لـــه بــاقــي عمر نه خوښ د مرګ پـه بندیمه
چــې پـــه ستــرګــو نـــه وینـــم وردخــوبـانــو
هـــــر عـاشــق ته جدایي تـــه مرګ آسـان دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

ما دعشق كتاب كې لـوستی دغه تــور دی

×××××

هر عــاشــق تـه جدايي لـه مـرگـه سختـه ده
پـه ربښتيــا سره ، چې زړه کې صادقان دی
پـه نـصيـب كـي ورتـه ، ليـكه دادوخـتــــه ده
تـقـديـري كــارونـه كـل د پـاک سبـحـان دی
دمينـــو دونـيــا گــی ډيــره بـدبـخـتــــــه ده
شپـه او ورځ دعشـق لـه درده ، پـه گريان دی
((برهان الدينه)) سـرومـال دی دجـانــان دی
كـه څه هم جانـان دی ځان لـه تانـه ژغوري [۱]

×××××

داستان :

داستان د اولسي ځانگړو سندرو د يون ځانگړي فورم په تو گه دشكل او مضمون دواړو له پلوه ځانته خاص سكښت او بېل جوړښت لري . او د اولسي ادب هرڅيرونكي په دې پوهيږي ، چې زمونږ اولسي ادبيات دمضمون له پلوه زمونږ د اولس دقامي ژوند هنداره ده او د شكل له پلوه زمونږ دژبې خاص ملي اهنگونه دي ، چې زوړ اريايي اساس لري او ښتانه مجلسيان يي په ځانگړي وزن او خاصه لهجه وايي . داستانونـه هم د اولسي خاصو سندرو د نورو فورمونو په څېر اوږده ماضي لري او لومړي ځل ويلو اوځای او نېټه يې معلومه نه ده . بوازې د داستانونو هغه ببلگې ، چې د پټې خزانې په واسطه لا س ته راغلي څلورسوه كلن عمر لري په پټه خزانه كي دحافظ عبدالطيف اڅكزي د (سوی او اوبښ) فولكلوريكه كوميډي ، انتباهي داستان راغلی ، چې دلته يې يوكسر او يو بند راوړو :

---

[۱] پـښتـانـه شعرا دوېـم ټـوک (۸۷) مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوړ ونيسئ يارانو داوښ اوسوئ قصـه سوه

خورا ډيره خوږه ســــــوه

يو سوئ د اوښ اشنا ســو

بې حده يې همــــرا ســـو

ياري به يې كوله يوله بله يې يارانـــه ســـــوه

خـورا ډيـره خـوږه سوه[۱]

علی حيدر ((جوشي)) د داستان دابېلگه :

عزرائـل (ع) راغـی تـرنـبـي اخـرزمـانـــه

روح راكـړه مـهـربـانـه سـرداردمدينـــــي

عــزرائـــــل (ع) راوړداپــيــغــــــــــام

رســـول (ص) تـــه ودرېـد لاس پــه نــــام

خـدای (ج) پـــه تـــاوايـــې ډيــر ســــــلام

پس لـه سلامـه دې سفر دی لـه دنيانــــــه

روح راكـړه مـهـربـانـه سردار دمدينــــي

درېمه برخه

شفاهي (منثور) اولسي ادبيات :

اولسي ادبيات هغه دي ، چې رامنځته كوونكي يې معلوم نه وي . لنډۍ خوږې او پخې ويناوې دي چې داولس په زړه كې رامنځته شوي دتول اولس گډ مال

[۱] دپښتو شعر هندسي جوړښت (۱۲۳) مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی . خوله په خوله ، سينه په سينه له يوه نسله تربل رانقل شوي . [1]متلونه اصطلاحات ، چېستانونه ، سترې مه شي ، ټوکې ټکالې ، دعاوې اوخيراوې کړنې ، او انگېرنې او داسي نور په شفاهي (منشور) ډول په اولس کې موجودې وي .

منثور متلونه :

دمتل تعريف مخکې په منظوم متل کې راغلي ، دمنثور متل مهمه ځانگړنه داده چې د منظوم په پر تله دخلکو په خولوکې کم استعماليږي .

ژوندۍ بېلگې يې دادي :

که غر لوی دی په سر يې لا رشتــه .
لمــر پــه ددوگــوتــو نــه پټېــږي .
اخــتــر پټ مـېـــره نـــــــه دی .
دنــن كـــــار سبــاتــه مــه پريږده .
دكبــر كــاســه نســكــــوره ده .
لـه پيتی نـه سوې غوښه ښه لگـي .

پوښتنې يا چېستانونه :

چېستانونه اکثره دکو چنيانو پورې اړه لرې او د خپلو مشاعرو او مناڅرو په ترڅ کې يي وايي . لکه :

داڅـــــــه شـــــــــی دی ؟
چې سهــار پــه څـــلـورو پښو
غــرمــــــه پــــه دوه پـښـو
اوماښام په درې پښو گرځـــي .

ځواب يې داسې دی :

- **ماشوم توب .**
- **ځلميتوب .**

---

[1] ادب پوهنه ، سيدمحی الدين هاشمي ، داريک کتابتون ، کال (۱۳۸۱ هــ ش) ۱۰۸ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

- او بوډاتوب .

تولـه شپه گرځي او بېگا ته یوه روپۍ ځای نیسي .

((امساء))

لاســونــه لري پښې نه لري .
تـــن لـــري ســـرنـــه لـــري .
غوږ لري اوریدل نه کـوی .

((کمیس))

کږنې او انگېرنې :

دا ښکاره ده ، چې فولکلوریک موادد‌کرونولوژۍ او سوسیولوژۍ دڅېړنو له مخې دارزښت او اهمیت وړ گڼل کیږي داځکه زیات فولکلوریک مواد نه یوزاې دا چې ریالستي بڼه لري ، بلکې ډیوې تولنې دفرهنگ او کلتور معیار دتاکلو له پاره دیوه واحد په توگه گڼل کیږي .

ددغو لنډو ټکو پر بنا زمونږ په ټولنه کې کرکې ، کږنې که څه هم د خرافاتو له جملې به شمېرل کیږي ، خودا چې په دې کې زمونږ د اولس دکلتوري او فرهنگي ژوند بېلا بېلې خواوې ترې ځرگندیږي څېړل اوراټولول یې ضروري کار گڼل کیږي ، دا به سمه وي . چې کرکې به عیني ، منطقي او علمي بنسټ نه گڼل کیږي ، خو دا چې اولس او بانډه والو کې دیوې پښې دمخنیوي له پاره دځان ساتلو په عرض تر سره کیږي په درنښت ورته گوري دساري په توگه دچاچې دښي لاس ورغوی وتخنیږي خوشحالیږي او داسې داسې انگیري چې پیسې او شته به په لاس ورشي . اوکه چېرته دچا کیڼ لاس وتخنیږي ، نو داسې انگېري گواکې شته او دولت ورڅخه تلوني وې .

له دې کبله ویلای شو [1]، چې ددغو فلکلوریکو موادو اهمیت او خوند په دې کې دی چې داولسونو دوکړوتر منځ یې لرغونی او پخوانی ماهیت او بڼه ساتلې ده ،

---

(۱) دپښتو ځینې فولکلوري روایات : سرڅیړونکی : علی محمد((منگل))
ازهر خپرندویه ټولنه کال (۱۳۸۵ هـ ش) ٦٠
مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددې له پاره چې موضوع ښه روښانه شي يوبل مثال هم راوړو :

کږنه :

کله چې کينه سترګه په رپېدوراشي ، اولس داسې انګېرنه کوي ، چې يوڅه بد پېښېدونکي دي اوداخبره په ننګرهار او کوز ه پښتونخواکې دودلري .

انګېرنه :

که چېرته په (چايوو) کې دچي شمې نېغه نېغه تاوېږي ،نو داسې انګېرل کېږي ګواکې ميلمه راځي .

يا داوبو پرخ کول . او يا هم د اوړو اغږلو کې د اوړو څخه غړ پورته کيدل .

همدارنګه که د چا په خواکې يو بل کس خپله ستوماني وباسي يا خوله وازی وکړي ، نو په مشرقي اولسونوکې داسې انګېرنه کېږي ، چې خپله ستوماني يې پرما راواچوله [۲].

ستړي مه شي :

د اسلام دسپېڅلي دين په راتګ سره په افغاني ټولنو کې د سلام اچونې عنعنه راګډه شوه ، دمذهبي دعايي او عظمت له کبله يې په اولسونو کې ډېر ژرځای ونيو .

ددې تر څنګ په افغاني ټولنو کې داسې اولسي روغبړونه په ښکلو ښکلو وزنونو او بڼو دود لري چې دډېر صميميت له کبله په عادي وخت کې دملګرو او عامو وګړو ترمنځ استعمالېږي . په عادي او عمومي حالا توکې دمشرانو او کشرانو تر منځ د (ستړي مه شي) اصطلاح استعمالېږي . چې ستړی مه شې ، ستړی مه شې ، .

دراتګ پر مهال پخير راغلاست ويل کېږي . او هر کله چې له لېري ځای څخه يو پر بل سلام اچوي ، نو د (ښه چارې) غږ پرې کوي . په مقابل کې ورته لا ندې ځوابونه ورکول کېږي .

---

(۲) اولسي را ټولونه .

(c) ketabton.com: The Digital Library

_ تـــه (تــاســو) ستړي مــــه شــئ !

_ مــــــنـــــنـــــــــه / مــــهــــــــربـــاني !

_ ژونــــــــــــدى اوســــــــــــــــى !

_ دښه چارې پر وړاندې ښه چارې .

کیسي او افسانې

:

کیسې او افسانې د فلکلوریکو ادبیاتو یو داسې مهم اړخ په غېږ کې نیسي ، چې د اولسونو او خلکو دمعنوي او مادي اړخونوانځورگري . کوي کیسې او افسانې د ټولنیز ژوند معنوي هنداره ده . د پښتو ادب اولسي کیسې او افسانې ، عشقي ، حماسي ، او روزنیز مفاهیم پخپل ځواک د خلکو ذهنیت ته ورلیږدوي . همداکیسې او افسانې دي ، چې دپښتني ټولنې دود ، عنعنه ، کولتور او د فرهنگ استازیتوب کوي ، لکه د ادم خان او درخانۍ کیسه ، دیوسف خان او گلمکۍ کیسه ، دمومن خان او شیرنۍ کیسه . .. په فلکلوریک ادب کې دمنشور شفاهي ادب خلا ورډکوي .

(پایله)

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دې ليکنې څخه زمونږ اره موخه او هدف دادی ، چې پښتو ادب او دپښتو اولس ټول معنوي ارزښتونه خوندي وساتل شي . او د ليکنې منځپانګه او نتيجه داده چې پښتو اولسي ادب دپښتنې کلتور ريښتيني هنداره ده . او دې اولس دژبې ، عنعنې او مېتولوژۍ نماينده ګي کوي . اولسي ادب دخلکو دروان او اروا پوهنې انځور تمثيلوي او په پيداګوژيکې جنبه خپل اولس دښووني او روزنې ډګرکې په فکري لحاظ روزي . فلکلور زمونږ د تاريخ ژوندی کوونکی عنصر دی . افسانې ، متلونه ، او منظوم اولسي ژانرونه ټول معنوي ارزښتونه پخپل غيږ کې رانغاړي . چيستانونه دماشومانو ذهنونه پياوړي کوي ، دود او انګېرنې داولس سوچه او نګه تومله په خلکو کې ساتي .

لنډه دا چې فلکلور داولسونو او پر ګنو ټولنيزه هنداره ده . داوسنۍ پر مختللې نړۍ د پر مختګ تاداو په پخوايې او لرغوني فلکلور کې ايښودل شوی او دریالیزم بنسټ او سر چينه همدا اولس او اولسي ادبيات دي .

کتاب ښود (ببلوګرافي)

١- ختک ، فضل مير ((ادبي اصطلاحات)) پښتو اکيډمي کال : (١٩٩٩ م) .

٢- هاشمي ، سيدمحی الدين ، ادب پوهنه ، اريک کتابتون ،کال (١٣٨٠ هـ ش) .

٣- حبيبي ، عبدا لحی ، پښتو ادبياتوتاريخ ، لومړی او دويم ټوک ، دانش خپرندويه ټو لنه ، پېښور . (١٣٨٤ هـ ش) .

٤- يون محمد اسمعيل ، دپښتوشعر هندسي جوړښت ، دانش خپرندويه ټولنه ، کال (١٣٧٧ هـ ش) .

٥- اريانا دايرة المعارف (دريم جلد) پښتو ټولنه ، کال (١٣٤٣ هـ ش) .

٦- هېواد انټرنيټي وېپانګه ⟸ Hiwad@yahoo.com :

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷- بېنوا ويپانګه ⟸ : Benawa@yahoo.com

۸- خدمتګار ، عبدالله ((بختانی)) پښتانه شعرا ، (دويم ټوک) دولتي مطبعه ، کال (.)

۹- منګل ، علی محمد دپښتوخپني فولکلوري روايات ، ازهر خپرندويه ټولنه کال (۱۳۸۵هـ ش) .

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library